

Molière ja filosofian näyttämöllepano

Olivier Bloch, *Molière/Philosophie*. Albin Michel, Paris 1999.

Panthéon-Sorbonnen yliopiston (Paris I) emeritusprofessori, materialismin ja 1600- ja 1700-lukujen filosofiaan erikoistunut Olivier Bloch valittaa uudessa kirjassaan Molière/Philosophie filosofian ja kirjallisuuden välistä kuilua. Suomalaisen silmään pistää se, että hän tekee tämän Ranskassa – jossa tämä kuilu vaikuttaa kuitenkin kapeammalta kuin meillä. Suomessa filosofia on anglosaksisen tradition vaikutuksen myötä tuntenut kohtalonyhteyttä pikemminkin tieteen kuin kirjallisuuden kanssa. Ranskassa kirjallisuudentutkijat ovat kirjoittaneet luontevasti filosofeista ja filosofit kirjoittaneet kaunokirjallisuudesta. Lisäksi monet ranskalaiset filosofit, kuten Diderot, ovat kirjoittaneet kaunokirjallisia teoksia. Kenties juuri tämän vuoksi filosofian ja kirjallisuuden suhde on Ranskassa ongelmallisempi kuin meillä: kuilun kokemus edellyttää, että reunat ovat huutoetäisyyden päässä.

FILOSOFIA JA KIRJALLISUUS

Filosofian ja kirjallisuuden tutkimuksen molemminpuolinen epäluulo, johon Bloch viittaa, ei liene täysin perusteetonta. Filosofista voi olla mielenkiinnostonta filosofisten tekstien puhtaasti kirjallinen tai retorinen tarkastelu: heitä kun kiinnostaa tekstien sisältämien väitteiden totuus ja argumenttien pätevyys, eivät niiden esteettiset tai kirjalliset piirteet. Kirjallisuudentutkija kohdistaa niin ikään aiheellisen epäluulonsa filosofiaan, joka näkee kaunokirjallisissa teoksissa filosofiaa. Tällainen filosofinen lukutapa lähestyy kirjallista tekstiä ikään kuin kaunokirjallisuus olisi vain vaihtoehtoinen tapa ilmaista filosofisia ajatuksia, ikään kuin Dostojevski vain sattumalta tuli kirjoittaneeksi filosofisten tekstien sijaan romaaneja. Lukutapa unohtaa sen, että kaunokirjallisuuden tuotteen esiintyvät filosofiset väitteet ovat yleensä epäsuoraan, esimerkiksi romaanihenkilön tai kertojan suulla esitetyjä, tai sitten muiden retoristen keinojen, kuten ironian välityksellä etäännytettyjä. Siksi kaunokirjallisuutta ei ole syytä lukea samaan tapaan kuin filosofista tekstiä.

On olemassa kuitenkin kolmas tapa liikkua filosofian ja kirjallisuuden välimaastossa. Sen sijaan että tarkasteltaisiin, millaisia filosofisia teesejä kaunokirjallinen teos esittää, voitaisiin tarkastella, mikä niiden esittämisessä käytettävien kaunokirjallisten keinojen filosofinen merkitys on. Toisin sanoen, miten kaunokirjallisia keinoja voidaan käyttää filosofisesti, sen sijaan että niitä käytettäisiin vain sellaisen filosofian esittämiseen, mikä voitaisiin yhtä hyvin esittää ilman näitä keinoja.

Viime aikoina on ilmestynyt useampiakin teoksia, jotka edustavat tämän tyyppistä lähestymistapaa. Kahdessa kotimaisessa tutkimuksessa kirjallisuudentutkijat analysoivat filosofikirjailija Denis Diderot'n kaunokirjallisia tekstejä. Yhteistä Jan Blomstedtin väitöskirjalle *Shame and Guilt: Diderot's Moral*

Rhetoric (1998) ja Teemu Iksen väitöskirjalle *Imitatioin rajoilla: Täydentävä kirjoitus Denis Diderot'n tuotannossa* (2000) on – paitsi yhteinen analyysin kohde – myös jossain määrin samankaltainen tapa lähestyä kirjallisuuden filosofisia ulottuvuuksia. Tämä lähestymistapa puolestaan muistuttaa sitä, mitä Olivier Bloch noudattaa analyysissaan Diderot'honkin epäilemättä vaikuttaneesta näytelmäkirjailijasta, jonka tuotannossa heijastuvat 1600-luvun filosofisen tradition teemat ja kiistat.

MOLIÈRE, FILOSOFI?

Molièrillä oli oletettavasti kontakteja filosofi Gassendiin ja tämän lähipiirin, johon kuuluivat muun muassa 1600-luvun ”oppineet libertiinit” (*libertins erudits*). Samoissa piireissä liikkui myös Cyrano de Bergerac, joka käsitteli filosofisia teemoja kuuja aurinkomatkoista kertovissa romaaneissaan. Näistä tuttavuuksista on säilynyt vain yksittäisiä mainintoja, mutta ne selittäisivät hyvin näissä piireissä keskusteltujen filosofisten teemojen kulkeutumisen Molièren näytelmiin.

Molière on joskus jopa saanut filosofin epiteetin: Ranskan vallankumouksen jälkeen (vuonna II uuden ajanlaskun mukaan) julkaistussa korttipakassa, jossa kuninkaat on korvattu filosofeilla, yksi filosofeista on Molière (muut olivat Voltaire, Rousseau ja La Fontaine). Olivier Bloch ei kuitenkaan ole antanut kirjalleen, joka käsittelee filosofiaa Molièren teksteissä, nimeä Molière philosophe. Tämä juuri siksi, että kirjoittaja ei ole niinkään kiinnostunut filosofisista teeseistä, joita Molièren voisi katsoa näytelmissään esittävän, vaan pikemminkin niistä esille- ja näyttämöllepanon strategioista, joilla näiden filosofisten teesien esittäminen tapahtuu.



Teatteria ja filosofia yhdistää dialogi, jolla on ollut keskeinen asema filosofiassa sokraattisista dialogeista alkaen, puhumattakaan siitä, että kaikki filosofinen argumentaatio on olennaisesti dialogia. Toisaalta, kuten Bloch toteaa, teatterissa erityisesti komedia sisältää – erotukseksi tragediasta – filosofialle olennaisia ulottuvuuksia: etäisyyden ottamista vakavaan ja vakavasti otettuun. Huumori mahdollistaa kohtalon, poliittisen ja uskonnollisen sitoutumisen ja muiden ihmiselon intohimojen asettamisen niille kuuluvalla paikalla. Tämä etäisyyden ottaminen on jo sinänsä filosofinen ele.

Toisaalta filosofiset aiheet, *flosofeemit* ovat teatterissa irrotettuina alkuperäisestä kontekstistaan. Bloch toteaa, että tämä mahdollistaa irtaantumisen dogmaattisesta ajattelusta. Mutta toisaalta nämä aiheet tuovat teatteriin mukanaan uusia mahdollisuuksia ”kritisoida, sublimoida, rinnastaa, kapinoida vastaan inhimillisiä tunnereaktioita, konflikteja, tilanteita ja prosesseja”. Luonnollisestikin tällainen filosofisten välineiden alkuperäisestä käyttöyhteydestään irrottaminen sekä asettaminen uusiin yhteyksiin (*détournement*) saa voimansa siitä, että nämä välineet on otettu sellaisena kuin ne ovat filosofiassa, vakavasti filosofeilta lainattuina. Niiden siirtämisellä näyttämölle on vaikutusta, ei pelkästään teatteriin ja teatterissa, vaan myös lopulta takaisin filosofiaan itseensä.

Molièren tekstit osoittautuvat olevan täynnä suoria tai epäsuoria viittauksia filosofiin aikalaiskeskusteluihin. Esimerkiksi Blochin analyysi Sganarellin tupakkamassimonologista näytelmässä *Dom Juan* paljastaa tekstistä moninaisia viittauksia lääketieteeseen nojaavan materialistisen perinteen retoriikkaan. Tällaiset viittaukset avaavat tekstiin uusia vivahteita ja ulottuvuuksia, jotka jäävät nykylukijalta helposti huomaamatta. Blochin

oma tausta 1600-luvun lopun ja 1700-luvun alun valistusta ennakoivien filosofisten tekstien tutkijana tekee hänestä filosofina erityisen herkän epäsuorille ja piilossa oleville viittauksille: tämä kirjallinen perinne joutui nimittäin usein turvaamaan selustansa kirjoittamalla tärkeät asiat rivien väliin, iskien samalla silmää muille viittaukset ymmärtäville oppineille ja perinteen tunteville samanmielisille lukijoille.

PIILOTETTUA VIITTAUKSIA

Blochin tekstin tekee mielenkiintoiseksi kuitenkin juuri se, ettei hän etsi teksteistä ”Molièren filosofiaa” tulkitsemalla näytelmiin upotettuja filosofisia väitteitä ikään kuin ne olisivat Molièren itsensä mielipiteitä. Bloch jäljittää Molièren näyttämötaiteen omia filosofisia potentiaaleja, eleitä pikemminkin kuin teesejä. Vaikka kirjasta saavat kenties eniten irti Molièrea harrastaneet, kirjan analyysit esittelevät ja siteeraavat käsiteltäviä tekstejä niin, ettei kärryllä pysyminen edellytä erityistä Molière-tuntemusta. Toisaalta kirjasta nauttiakseen ei tarvitse edes olla mikään Molière-intoilija: sen sisältämä näkökulma kirjallisuuden ja filosofian suhteeseen tarjoaa mielenkiintoista pohdittavaa kaikille, joita tämä aihe koskettaa. Lisäksi kirja sisältää erinomaisen ja tiiviin yleiskatsauksen 1600-luvun filosofiaan, josta voi löytää mielenkiintoisia ja omaperäisiä huomiota, mm. uusplatonismin ja filosofisen naturalismin sisältämien pyrkimysten yllättävältä vaikuttavasta samansuuntaisuudesta: molemmathan pyrkivät selityksissään viittaamaan luonnossa *länä oleviin* voimiin.